

Manisa/Akhisar- Thyateria Antik Kenti Kazılarında Ele Geçen Lüle Buluntuları

Mustafa Kemal Şahin*

ÖZ

Manisa çevresinde son yıllarda yapılan çalışmalar bölgenin tarihsel konumu yönünde önemli bilgiler vermiştir. Bu amaçla 2011 yılından beri yürütülmekte olan Thyateria antik kentinde yapılan kazılarda çok sayıda Osmanlı dönemine ait lüle örneklerinin ele geçmesi bu yönde yapılan çalışmaların ayrıntılı olarak ele alınmasını gerektirdi. Bölgenin tarihsel geçmişte olduğu gibi ülkemiz genelinde önde gelen tütün üretim yerlerinden biri oluşu buluntuları önemli, duruma getirmektedir. Ele geçen örnekler gerek form tipolojisi gerekse bezemeleri bakımından önemli örnekler özelliğindedir ve bilinen örneklere katkı sağlar boyuttur.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Lüle, Tütün, Bezeme

Lule Findings Recovered In The Excavations Of Ancient City Thyateira-Akhisar/Manisa

Mustafa Kemal Şahin*

ABSTRACT

Recent studies around Manisa have yielded important information in the direction of the region's historical position. For this purpose, since 2011 in the ongoing excavations in the ancient city of Thyateira, a large number of samples achieved lule from the Ottoman period has meant that studies done in this direction have to be elaborated. The fact that the region is one of the leading tobacco production places in our country as it is in the historical past brings the findings to an important situation. These samples are important samples in form of typology and decoration and they contribute to known examples.

Keywords: Ceramic, Lule (Pipe), Tobacco, Ornament

* Adnan Menderes Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü-AYDIN, mksahin@adu.edu.tr.

¹ Kazı buluntuları üzerinde çalışma izni veren Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Engin Akdeniz'e çok teşekkür ederim.

* Adnan Menderes University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Art History - Aydin, mksahin@adu.edu.t

Anadolu'da özellikle Batı Anadolu Bölgesinde yetişen tütün uzun yıllar keyif verici bir madde olarak kullanılmış, ekonomik gelirlere katkı sağlamasının yanı sıra sınırlı ölçütte üzerinde çalışma yapılan, az bilinen bir sanat kolunun da gelişmesine zemin hazırlamıştır. Lüle konusunu ele alırken bazı sorulara yanıt bulmak çalışmamızın asıl amacını oluşturmaktadır. Halen ekimi yapılan tütün kullanımının bölge için taşıdığı önem anlaşılmaktadır. Lülenin hamurunun hazırlandığı toprak kaynakları, günümüze gelemeyen atölyeler, sanatçıların çalışma biçimleri şekli/biçimleri, hazırlanan lülelerin yurt içi ve yurt dışına satışları, lüle biçimlerinin belirli bir statüyü temsil edip- etmedikleri gibi sorular yanıtlanması gereken problemlerin başında geliyorlar. Akhisar'da günümüze gelebilen eski konut yapılarının cephelerinde tütün bezemelerine rastlanması ele alınması gereken problemin diğer bir boyutunun olduğunu gösteriyor. Ele aldığımız örneklerin iyi incelenmesi ve dönem içerisindeki yerlerinin daha iyi belirlenebilmesi için Akhisar'ın tarihsel durumuna, Anadolu'da tütünün tarihsel gelişimine ve lülerin yapılan tipolojik çeşitlenmesine değinmenin yararlı olacağı kanısındayız.

Anadolu Selçuklularının yaklaşık 1310 yılında yıkılışının ardından Batı Anadolu bölgesi, kurulan beylikler ile önemli bir merkez olmaya başlar. Menteşe oğulları- Aydın oğulları- Saruhan oğulları- Germiyanogulları ve Osmanlılar kurulan beylikler içerisinde önde gelenlerindedir. Beyliklerin toplumsal yaşamları, inanışları yanı sıra kültürel değerleri başında tarihi eserler de gelmektedir. Taşınır ve taşınmaz yapıtları beyliklerin var oluşlarının kanıtlayıcılarıdır. Her beyliğin kendisine özgü toplumsal yaşam, düşün ve inançları olmakla birlikte, aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulması gerekmektedir. Bazı beylikler Anadolu Selçuklu geleneklerini sürdürürken, bazılarının sürdürmediği ve neden Osmanlıların diğer beyliklere göre hızlı bir gelişim gösterdiği üzerinde durulması gereken konulardan (Şahin, 2014: 681-699). Bölgedeki Selçuklu izlerini belirlemek bu yönden önemli görünüyor. Günümüze gelen yapıların çeşitleri ve plan tipleri aslında bunu yansıtmaktadır. Manisa ve çevresinde hüküm süren Saruhan oğulları konusunda çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına karşın, eserleri konusundaki veriler nispeten azdır. Manisa merkezinde olanlar ise bize beyliğin sanatı konusunda yeterli bilgi vermiyor. Konuyu özelinde veya yerel anlamda ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda konuyu ele aldığımızda Akhisar coğrafi ve tarihsel konumu nedeniyle biraz daha öne çıkıyor. Coğrafi yönden kuzey-güney, doğu ve batı ulaşım yolları üzerinde bulunuyor. Manisa ve başkent İstanbul ulaşımının yanı sıra, Akhisar- Alaşehir- Denizli ulaşımının buradan sağlanması ve özellikle ikinci ulaşım yolu üzerinde çok sayıda belgelendirilmemiş eserlerin bulunması önemlidir. Hatta 1211 yılında Anadolu Selçukluları ve Bizanslılar arasında Alaşehir Savaşının bölgede gerçekleşmesi (Baykara, 1997: 40-44), savaş yerinin bilinmeyişi ve tespiti Selçuklu dönemi için çok önem taşımaktadır. Akhisar Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de önemini sürdürmüştür.

Bilindiği gibi Batı Anadolu'da hristiyanlığın ilk yayıldığı yedi şehirden birisi olan Akhisar 1300'lerden başlayarak Manisa yöresinde etkinlik gösteren Saruhan oğulları tarafından Türk egemenliği altına alınmıştır. 1390'lara doğru Yıldırım Beyazıt bu kenti Osmanlı topraklarına katmış, fakat Timur'un Anadolu hareketi sırasında Saruhan oğullarının egemenliği altına girmiş, bir süre sonra Çelebi Sultan Mehmet tarafından yeniden ele geçirilmiştir. Osmanlılara karşı başkaldıran İzmir beyi Cüneyt Bey'in (Emecen, 1997: 34-40) kuvvetleri şehrin önlerinde Yahşi Halil Bey tarafından bozguna uğratıldı. Akhisar kesin olarak Osmanlı idaresine girdikten sonra, merkezi Manisa olan Saruhan Sancağının kazası haline geldi (Emecen, 1989: 256, 257). 846/1446 yılında Kula Şahin'in Macarlara yenilmesi üzerine, II. Murad Balkanlara sefer düzenlemek istemiş, bu sırada Karamanoğlu Osmanlı topraklarına girerek baskı ve zulüm yapmış, Beypazarı, Ankara etrafı, Sivrihisar, Polatlı, Kütahya, Akhisar, Akşehir ve Beyşehir yıkıma uğramıştır (Akdağ, 1995 (a): 293).

Kaynaklara göre XVI. yüzyılın ilk yarısında şehrin 17 mahallesi ve 3500 dolayında nüfusu vardı. Bu yıllarda şehir, civarında bağlık ve bahçelik olan eski terkedilmiş yerleşim bölgelerine

doğru gelişmeye başladı. Burada mescitler yapıldı, mahalleler kuruldu. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında mahalle sayısı 19'a yükseldi. Aynı yıllarda şehrin bazı kalabalık mahalleleri; Ahmet Paşa, Alaca Mescit, Emetler, Eski Cami, Hacı İshak, İğdeli, Şeyhler, Reşit, Karamani, İsa Halife, Yeni Cami gibi adlar taşımaktaydı. Şehirde tarıma dayalı ekonomik yaşam egemendi. Ayrıca bir mum imalathanesi, bozhane ve başhane (koyun ve ayakların satıldığı yer) bulunuyordu. Akhisar 14 köye sahipti ve dokumacılık çok gelişmişti (Emecen, 1989: 237.; Karakuyu-Sarıusta-Yalçın, 2012(a).; Karakuyu, 2012 (b).

Akhisar, 1603 yılı dolaylarında Celali isyanlarının etkisi altında kalmış sipahi ayaklanması sırasında, Kula ile birlikte Akhisar kasabasını yağma ve tahriplere maruz kalmıştır (Akdağ, 1995(b): 410). XVII. Yüzyılın başlarında şehir surları onarılmıştır. Evliya Çelebi'nin anlatımları bu konuda önemlidir. 1671'de şehrin 24 mahalleye ve kiremit örtülü 2600 eve sahip olduğunu, ayrıca 47 cami, 3 hamam, 1000 kadar dükkan, 1 bedesten, 10 han, 7 medrese, 23 sıbyan mektebi olduğunu, şehrin ortasındaki tepede eski kale harabelerinin yer aldığını ve şehrin etrafını Celali Karayazıcı korkusundan surlarla çevrildiğini belirtmektedir (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: 29, 30) *Ulu Cami (XIV. Yüzyıl)*, *Köfönlü (Kara /Mehmet) Köhne Camisi (1316)*, *Paşa (Sarı Ahmet Paşa) Camisi (1005 H. /1469 M.)*, *Emetli Camisi (XV. Yüzyıl)*, *Efendi Camisi (XV. Yüzyıl)*, *Yeni (Gölruh) Camisi (1503)*, *Mahramacı Camisi (XVI. Yüzyıl)*, *Şeyh İsa Camisi ve Türbesi (1432)*, *Has Hoca Camisi 1660 ?*, *Kantarcıoğlu (Kantarcığlu Kantarcızade Hacı Ahmet Ađa) Camisi*, *Aynalı Camisi (XVI. Yüzyıl)*, *Hergelen Camisi (XVI. Yüzyıl)* bunların başında gelmektedir. Cumhuriyet döneminde ekonomik ve kentsel yönden büyümüş, modern hayatın gerektirdiği okul, banka gibi kamu yapıları yapılmıştır. Kiliseden camiye dönüştürölen Ulu ve devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı Köfönlü camileri kültürel çeşitliliği en iyi yansıtan örneklerdendir. Mimari eserlerin dışında yazıtlar özellikle mezar taşları (Doysuk (2006-?), Karakuyu, 2012(c): 100-118.; Akdeniz-Şahin, 2014) , sikkeler (Şahin, 2017: 359-384) ve lüleler bölgenin belgelendirilmesi konusunda en önemli kültürel değeri başında gelmektedir.

Lülecilik, konusundaki araştırmaların sınırlı oluşu bu konuda daha fazla çalışmaların yapılması gerektiğini belirtiyor. Anadolu'da tütün kullanımının ekonomik boyutunun yanı sıra sanatsal yönünün de olması farklı bir bakış yönünü oluşturuyor. Edirne Sarayı Kazısı (Cantay, 2003: 15-24.), Bursa Tophane (İnanan- Şahin, 2017: 33-54), İstanbul Tophane (Kocabaş, 1963: 12,13.; Taşçı, 1966: 148-150.; Bakla, 1993.; İres, 2016), Bilecik (Altınsapan, 2004: 259-266), Alaşehir Kurşunlu Han Kazısı (Karaca, 2009.; Daş, 2011: 197-212), Antalya Kale İçi Kazısı (Yener, 2005: 94-113), Ankara Eyne Bey Hamamı Kazısı (Barışta, 2002: 71-81). Hasankeyf Kazısı (Ayhan, 2010: 1-2.; Ayhan, 2011 (c), Siirt/ Başur Höyük Kazısı (Ayhan, 2011(b): 49-57) ve buluntuları ile bu konuda önemli yerleşim alanları olarak beliriyor. Konuyla ilgili olarak, "19. Yüzyıla Tarihlenen Bir Grup Osmanlı Lülesi" (Ayhan, 2011 (a): 227-241) başlıklı çalışma farklı lüle biçimlerinin, ekollerin olduğunu ve bunların belirlenmesinin konunun ortaya konulması, incelenmesi yönündeki önemini artırdığı düşüncesine ulaşabilmeyi mümkün kılıyor. Anadolu ile bağlantılı olduğu düşünölen, Anadolu dışı üretilen lüle örneklerine ilişkin çalışmalar da bu anlamda önem taşımaktadır. Osmanlı döneminde (18.yy), Mısır'da Kızıldeniz- Sadana Adası'ndan geldiği belirtilen lüle örneklerinin (Ward- Baram, 2006: 135-158) İtalya-Marseille'den geldiği ifade edilen ve Anadolu ile özellikle İstanbul ve İzmir (Smyrna) ile ilişkilendirilen örnekler ("Pipes From The Island Of Pomegues In Marseille",<http://philippe.gosse.pagesperso.orange.fr/Chioggia/intro.pdf>) ile Atina/Agora ve Korint örnekleri de (Robinson, 1985: 149-203) konunun incelenmesinde önemli örnekleri oluşturmaktadırlar.

Tütün ve lülelerin kullanımı, Osmanlı yaşamında kahvehanelerin tanıtımı, seramik kaplardaki biçimlerin yaygınlığı, tüketim ürünleriyle ilgili toplumsal ve ekonomik davranışların değışimi (Carroll, 164-181) gibi konular problemin farklı ve değışik boyutlarını göstermesi bakımından önemli görünüyor. Diğer yandan Tütün içmenin toplumsal bir sorun olduğu yönünde

de düşünceler ileri sürülmektedir (Ahmed er-Rûmî el-Akhisârî, 2015).

Tarihte ilk tütün kullanımının Amerika kıtasının keşfine bağlı olarak burada yetişen tütünün Avrupa'ya yayıldığı bilinmektedir. Osmanlı toplumunda tütün kullanımına dair veriler 1598 yılına kadar inmekte ve bu topraklara İngilizler tarafından bazı hastalıkların tedavisi amacıyla getirildiği, Osmanlıda 1614'da yılında Sultan I. Ahmet döneminde Manisa ve Biga yöresinde tütünün ekimi ve içimine ait yasağın uygulandığı ve ihtiyaç duyulması üzerine üretimine başlandığı kaynaklarda ifade edilmektedir (Yılmaz, 2005: 17-26.; Erler, 2011: 230-247). Daha sonrasında etkili olarak IV. Murat döneminden itibaren yasaklar söz konusu olmuştur (Cengiz, 2011: 23-25). İlerleyen yıllarda tütünün kullanımının sürdüğü ve buna bağlı olarak kahve-kahvehane-kıraathane kültürünün de geliştiği görülmektedir.

Osmanlı döneminde kahvehanelerin ve kıraathanelerin varlığı ile ilk kez 1554 yılında İstanbul'da karşılaşırız. Boğaziçi Kıraathanesi, Mehmet Efendi Kahvesi, Kanun-i Esasi Kıraathanesi, Eftalopos Kahvesi, Pierre Loti Kahvesi bu mekanların başında geliyorlar. XVI. yüzyıldan sonra uygun işlevlerini kaybetmeye başladıkları için bir takım yasakların varlığı söz konusu olmuştur. Lakin bu yasakların tütün kullanımıyla ilintili olduğuna dair açıklayıcı bilgiler bulunmamaktadır (Ünal, 1966: 22-27).

Farsça "Emzik" anlamına gelen lüle kelimesi, tütün içilmeye başlandığı yıllarda çubuk ile birlikte kullanılmıştır. Uzun biçimli çubuğun bir ucuna lüle, diğer ucuna ağızlık işlevini sağlayan ve "imame" adı verilen kısım eklendikten sonra tüm düzenek üç bölümden oluşuyordu. Lüle ile çubuğun birleştiği yere tütek, lülenin oturduğu kaideye "çanak" ve "takatuka" adı verilen kısım ise bunların tümünün oturduğu düzeneğe verilen adlandırma olarak belirtilmektedir. Genellikle pişmiş topraktan yapılan lülelerin çanak kısmında yanan tütünün dumanı, tüteğe takılan ve uzunlukları 1.00-4.00 m. arasında değişen uzun bir borudan çekilirdi (Çizim:1) (Yener, 2005: 94). Boru, kullanım yerine göre ağaç veya kamıştan yapılırdı. Borunun diğer ucunda imame denilen ağızlık bulunurdu. Bu kısım amber, kehribar ara sıra da mercandan yapılmaktaydı. Çubuklar içilirken etrafına külün saçılmaması için tüm düzenek, takuta denilen madeni bir kül tablası üzerinde durur, zincirli bir mangal (stil) içinde taşınan kor halindeki fındık kömürler küçük bir maşa ile tutulur ve tütün ateşlenirdi (Yener, 2005: 94.; Cengiz, 2011: 27).

Günümüze ulaşan lüle çeşitlerinin tipolojisi konusunda belirgin bir sınıflandırmanın bulunmaması bu konudaki sorunların başında geliyor. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da lüle biçimlerindeki farklılıklar dikkati çekmektedir². Dolayısıyla bu sorun gelişim sürecinin belirlenmesi, biçim özelliklerinin sınıflandırılması ve üretim atölyelerinin ortaya konulmamasını güçleştiriyor. Yapılan çalışmalara ve incelediğimiz örnekler göre;

² J.W. Hayes, "Erken Tipler, İyi Kalite de Gri veya Açık Gri Kilden Yapılmış Lüleler", "Erken Kırmızı Lüle Tipleri", "Kırmızı ve Sırlı Olan Lüleler", "Geç Tarihli Lüleler", "Geç Bulgaristan Tipleri", "Diğer Takımlarda ki, Lüleler (İthal Edilenler)" olmak üzere altı grup içerisinde, Cengiz: 2011, 10.; Azize Yener, Antalya Kaleğinde Bulunan Lüleleri altı grup içinde incelemektedir.

1- Erken Dönem Lüleleri, 2- Yuvarlak Çanaklı Lüleler, 3-Diskli Lüleler, 4- Lale Biçimli Lüleler, 5-Çan Biçimli Lüleler, 6- Hazneli Lüleler, Yener, 2005: 94-113. Gökben Ayhan, Hasankeyf örneklerinde çanak biçimlerine göre dokuz, kaide biçimlerine göre üç tip belirlendiğini ifade ediyor. Çanak Biçimlerine Göre Lüle Tipleri; 1-Silindir Çanaklı Lüleler, 2-Torba Biçimli Çanaklı Lüleler, 3-Karinalı Çanaklı Lüleler, 4-Yuvarlak Çanaklı Lüleler, 5-Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler, 6-Dikdörtgen Çanaklı Lüle, 7- Süzgeçli Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler, 8-Krater Biçimli Çanaklı Lüleler, 9- Lale Çanaklı Lüleler,

Kaide Biçimlerine Göre Lüle Tipleri; 1- Disk Kaideli Lüleler, 2- Silindir Kaideli Lüleler, 3- Kaideli ve Süzgeç Çanaklı Lüleler, Tipi Tespit Edilemeyen Lüle Parçaları; 1. Büyük Bölümü Mevcut Olan Lüleler, 2. Çanak Parçaları Mevcut Olan Lüleler, 3. Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler, Ayhan, 2011 (c), 137, 147, 162, 226, 234, 267, 268, 274, 292, 300, 312, 317, 328, 336, 339.; Aysun Cengiz, Edirne Yeni Saray Kazısı 2009-2010 Dönemlerinde Ele Geçen Lülelerde Beş Farklı Tip belirlendiğini açıklamaktadır. **1- Dirsek Biçimindeki Bu Form da Tütün Çanağı ve Çubukluk Birbirine Dik Açıyla Ya da Dik Açıyla Yakın Bir Açıyla Bağlananlar, 2- Lüle Çanağı ve Gövdesi Küçük Bir Profile Belirginleştirilmiş, Genel Olarak Silindir Görünümüne Sahip, Dar Ağızlı Formlu Olanlar, 3- Tütün Çanağı Kürevi Formda, Uzun Ya da Kısa Silindir Gövdeli, dar Ağızlı Lüleler, 4- Dairesel Kaide Üzerinde Yükselen Silindir Gövdeli Formlu Olanlar, 5- Genişleyerek Yükselen ve Yayvan Bir Ağızla Sonlanan Gövdeye Sahip, Kürevi Çanak Formlu (Zambak Formu) Olanlar**, Ayrıca; Duman Yolu Formları; I. Doğrudan Tütün Çanağına Kaynamış Duman Yolu, II. Üçgen Uçla Bağlanmış Duman Yolu, III. Dikdörtgen Uçla Bağlanmış Duman Yolu, IV. Dairesel Bir Kaide ile Çanağa Bağlanmış Duman Yolu, olarak sınıflandırmaktadır. Cengiz, 2011, 44-46.; Elif Karaca, a) Çan Biçimli Lüleler, b) Disk Kaideli Lüleler, c) Yuvarlak Çanaklı Lüleler, d) Ateşliği Küresel Biçimli Olup, Ağız Dar Olan Lüleler, e) Hazneli Lüleler, f) Lale Biçimli Lüleler, g) Ateşliği Basık Olan, Çokgen Parçalı Lüleler, h) Basık Çanaklı Lüleler, şeklinde Alaşehir Kurşunlu handa bulunan lüleleri sınıflandırmaktadır. Karaca, 2009: 55-142.

"I.ERKEN DÖNEM LÜLELERİ, II. YUVARLAK ÇANAKLI LÜLELER, III. DİSKLİ LÜLELER, IV. LALE BİÇİMLİ LÜLELER, V. ÇAN BİÇİMLİ LÜLELER, VI. HAZNELİ LÜLELER, VII. TİPİ TESPİT EDİLEMİYEN LÜLE PARÇALARI, VIII-ATEŞLİĞİ BASIK OLAN, ÇOKGEN PARÇALI LÜLELER, IX-LÜLE ÇANAĞI VE GÖVDESİ KÜÇÜK PROFİLLE BELİRGİNLEŞTİRİLMİŞ, GENEL OLARAK SİLİNDİR GÖRÜNÜME SAHİP, DAR AĞIZLI FORM" şeklinde gruplandırma yapılmıştır.

I.ERKEN DÖNEM LÜLELERİ

(Yener, 2005: 96)

Çanak hacimleri küçüktür. Çoğunun tütek ağızlarında bombeli, bir bilezik ve ince bir pervaz vardır. Ağız delik çapı 0.9 cm.yi geçmeyen tüteğin, çanak altındaki uzantısı belirgin değildir. Çanaklar silindir, midye kabuğu, yarım küre vb. değişik biçimlerde olup üzerlerinde kalıp, rulet ve baskı ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Bunlarda hamurlar beyaz, gri ve grimsi pembe renklerdedir. Yüzeyler çoğunda kendi kil renginde astarlı ve açıktır. Bir lüle mika astarlı olup yer yer sarı renkte sır izleri görülmektedir. Lüleler üzerinde, çoğunlukla yapım atölyesini belirleyen mühür baskısı yoktur. Çanakları altında dairesel, çiçek ve ışın motifli dairesel baskılar olasılıkla dekoratif özelliindedir (Yener, 2005: 96.).

II. YUVARLAK ÇANAKLI LÜLELER

(Yener, 2005, 99.; Karaca, 2009, 79-93)

XVIII. yüzyılda beyaz ve gri hamurlu lülelerin yerini sarımsı, pembemsi ve kırmızımsı devetüyü renklerdeki lüleler alır. Yüzeyler genellikle kendi kil renginde astarlı ve açıktır. Bu dönemde çanakların iç hacimi daha büyümüş, tüteklerin ağız çapı 1.00 cm.nin üzerine çıkmıştır. Tütek uzantıları çanak altında üçgen bir omurga halinde ortaya kadar uzayarak bazı örneklerde oldukça dekoratif bir anlam kazanmıştır. Tütek ağızındaki ince pervaz çoğu örnekte kaybolmuş, bombeli bileziklerin üzeri kavisli dilmeler, ışınli noktalar, rulet bantlarla bezenmiştir. Üzerlerinde, çoğunlukla mühür baskısı yoktur (Yener, 2005: 99).

SIRA NO	1			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	2/1			
ENVANTER NO	THY-2012-214			
İNCELEME TARİHİ	2012			
TÜRÜ	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler			
DÖNEMİ	17-18. Yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Gri			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın ağız kısmı ve uman yolu kırık durumdadır. Çanak kısmı üzerinde Üçgen şekilli bezemelerin üzerinde dikdörtgen alanlar içerisinde kare biçimli geometrik süslemeler bulunuyor.			

SIRA NO	2			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	3/2			
ENVANTER NO	THY-2012-82			
İNCELEME TARİHİ	2012			
TÜRÜ	Basık Yuvarlak Çanaklı Lüleler			
DÖNEMİ	19. yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızı			
ASTAR	Astarlı			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı			
SÜSLEME	Geometrik-Bitkisel			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Duman yolu kırık durumdadır. Çanak kısmı üzerinde baklava, dilimli ve bitkisel süslemeler bulunuyor.			
SIRA NO	3			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	4/3			
ENVANTER NO	THY-2014-19			
İNCELEME TARİHİ	02.09.2017			
TÜRÜ	Yuvarlak Çanaklı			
DÖNEMİ	18. Yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	1.5cm	2.9cm	3.0cm	1.6cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızı			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Duman yolu ve çanağın üst kısmı kırık. Çanağı kuşatan yivler ve diyagonal çubuk dizisinden oluşan bordürle bezenmiş, bombeli biçimle sonlanıyor.			

III. DİSKLİ LÜLELER

(Yener, 2005: 102-107.; Karaca, 2009: 57, 74-78)

XIX. yüzyılın başlarında popüler olmaya başlayan diskli lüleler İstanbul-Tophane lüleri olarak da tanınır. Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'da çok sayıda örneğine rastlanan bu lülelerin aynı zamanda Fransa'da doğu ticareti için üretildiği görülür. Saraçhane VII tipi içinde tanımlanan bu tip lülelerde çanak tabanları geniş disk şeklinde olup, gövde içbükey kanallarla ağza doğru genişler. Örneklerin çoğunda tütek uzantıları diskin ortasına kadar uzar ve burada üçgen şeklinde omurga veya dörtgenimsi bir kaide oluşturur.

SIRA NO	4			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	5/4-5			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-17			
İNCELEME TARİHİ	02.09.2014			
TÜRÜ	Disk Kaideli Lüle			
DÖNEMİ				
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	1.9 cm	3.1 cm	4.7 cm	2.0 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızımsı koyu kahverengi			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Ağız kısmının büyük bir bölümü kırık durumda olmasına karşın özelliklerini yansıtıyor. Kaide kısmında üçgen alan içerisinde baskı tekniğinde yapılan kare biçimli süslemeler yer alıyor.			

Bazılarında bu uzantı hiç yoktur ve uzantı konturları ince bir yiv veya ruletle dekoratif olarak belirtilmiştir.

DİSK TİPLERİNE GÖRE (YENER, 2005: 102-107);

- I. Kenarı düz,
- II. Kenarı boncuk bordürlü,
- III. Kenarı dış-bükey dar dilmeli,
- IV. Kenarı dış-bükey geniş dilmeli
- V. Kenarı içbükey geniş dilmeli,
- VI. Kenarı çentikli

TÜTEK TİPLERİNE GÖRE;

- A. Konik, ağızlı düz bitişli,
- B. Poligonal, ağızda halka bilezik,
- C. Silindrsel, ağızda bombeli bilezik,
- D. Armudi,
- E. Konik, üzeri paletli,

TÜTEK UZANTILARINA GÖRE,

- a) Dörtgen Kaide Şeklinde,
- b) Yalnız Konturları (Üçgen Şeklinde) Çizilmiş,
- c) Üçgen Omurga Şeklinde,

IV. LALE BİÇİMLİ LÜLELER

(Yener, 2005: 107-110.; Karaca, 2009: 61, 115-125)

Saraçhane VIII grubu altında tanımlanan bu tip lüleler XIX. Yüzyılın sonuna doğru görülmeye başlarlar ve disk biçimli lülelerin yerini almaya başlarlar. Atina ve Korint'te de pek çok örneği bulunmaktadır. Bu lülelerde hamurlar sarımsı ve pembemsi deve tüyü renktedir. Yüzeyler kırmızımsı kahve renkte (gülbahar) astarlı olup parlatılmıştır. İki farklı grubu oluşturan lülelerin birincisinde; gövdeler uzun lale biçimdedir. Tütek uzantıları, gövde altında üçgen bir omurga halinde öne doğru kıvrılarak, çanakta ön ve yan panolar oluşturur. Tütek ağzında bombeli bilezik veya iç bükey dilmelerle fistolu bir görünüm şeklindedir. Üreticiyi belirleyen mühür baskıları tüteğin sağ veya sol yanındadır. İkincisinde; çanakları geniş ve fasetalı tipler oluşturur. Her bir fesata içinde stilize bitkisel veya eşkenar dörtgen motifleri yer alır. Tütek ağızları diğer grup gibidir. Yunanistan'da fazla olmakla birlikte Bulgaristan'da çok sayıda örneği vardır ve çıkış yerinin de burası olduğu düşünülmektedir. Lale tipli lülelerin yapımı dönemin sonlarına doğru kabalaşır. Başlangıçta ince olan cidarlar XX. Yüzyılın başlarında kalınlaşır, bezeme basitleşir veya hiç yapılmaz (Yener, 2005: 107-110).

SIRA NO	5			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	6/6-8			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-11			
İNCELEME TARİHİ	20 Temmuz 2104- 20 Ağustos 2104			
TÜRÜ	Lale Biçimli Lüle			
DÖNEMİ	19. yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	6.0 cm	-	-	1.0 (Ağız)
HAMUR RENGİ- ÖZELLİĞİ	Kırmızımsı koyu kahverengi			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	-			
SÜSLEME	-			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Duman yolu ve ağız kısmının bir bölümü kırık. Gövde de süsleme görülmüyor.			

V. ÇAN BİÇİMLİ LÜLELER

(Yener, 2005: 110-112.; Karaca, 2009: 56, 66-73)

XIX. yüzyılın sonları- XX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve lale biçimli lülelerle aynı dönemlere ait olan bu tip lülelerin çanakları bikonik, küresel veya koni biçiminde olup, ağza doğru açılan boyunlarıyla adeta bir çanı andırırlar. Tütek uzun, silindir şeklindedir ve ağız kısmında üzeri hafif bombeli geniş bir bilezik vardır. Kaidenin altındaki çukurluklar içinde çoğunlukla çok kollu yıldız motifleri olduğu gibi bazılarında petalli çiçek (rozet) motifleri bulunmaktadır. Bazılarında çukurluk kafes şeklinde taranmıştır. Lülelerin çoğunda sarımsı devetüyü renkte olan hamur pişmeyle ilgili olarak kirli sarı veya pembemsi devetüyü renklere dönüşmüştür. Yüzeylerdeki kırmızımsı kahve renkteki astar çoğunda yer yer aşınmıştır. Bezeme hemen hepsinde aynıdır. Çanak ağzında çapraz kesişen hatlardan oluşan bordür ve bunun hemen altında içleri çapraz taralı dört adet üçgen; tütek ağız çevresinde dikey hatlar ve onları bölen iki veya üç sıra çizgilerden oluşmuş bordür yer alır. Bazılarında birer nokta, bir diğerinde ise palmet motifleri görülmektedir. Lüleler üzerinde mühür baskılarına rastlanmaz. Ancak tütek uzantısı altına basılmış olan motiflerin dekoratif olmasının yanı sıra üretim atölyesinin belirtici olması da olasıdır (Yener, 2005, 110-112).

SIRA NO	6			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	7/9-10			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-7			
İNCELEME TARİHİ	20 Temmuz 2014-20 Ağustos 2014			
TÜRÜ	Çan Biçimli Lüle			
DÖNEMİ	19. yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
		-	5.0	2.0
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızımsı koyu kahverengi			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Ağız kısmının bir kısmı kırılmış. Gövde de dikey oluk yivler ve devamında üçgen biçimli geometrik süsleler, kaide kısmında üçgen alanın üzerinde baskı tekniğinde kare biçimli süsler bulunuyor.			

VI. HAZNELİ LÜLELER

(Yener, 2005: 112, 113.; Karaca, 2009: 60, 104-114)³.

Silindir biçimindeki bu lülelerde tütek, tütünün konduğu çanağın hemen altında, hazne şeklindedir. Haznenin yan tarafında çubuğun takılacağı yuvarlak bir delik vardır. XIX. Yüzyılın sonu- XX. Yüzyıl başlarına ait olan bu lülelerde, aynı dönemdeki çan tipli lülelerde olduğu gibi özenli bir işçilik görülmez. Çoğunlukla kiremit rengi olan hamurları kireç, kum ve ince taşçık katkıdır. Hamurun kabı, fırınlamanın gelişi güzel yapılmasından dolayı lüleler kırılğan bir yapıya sahiptirler. Yüzeyler, mika astarlı veya kendi kil renginde astarlıdır. Bezeme yoktur. Bunların dışında nargile lülerine ait örneklerde bulunmaktadır. Bunlar biçim ve yapım tekniği açısından diskli lülelere benzerler (Yener, 2005: 112, 113).

SIRA NO	7			
ÇİZİM NO/RESİM NO	8/11			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-1			
İNCELEME TARİHİ	24.07.2014			
TÜRÜ	Hazneli Lüleler			
DÖNEMİ	19.yy			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	3.5cm	3.0 cm	3.7 cm	1.7 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızı			
ASTAR	-			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	-			
SÜSLEME	Her hangi bir süslemeye sahip değildir.			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Silindir biçimindeki bu lülede tütek, tütünün konduğu çanağın hemen altında, hazne şeklindedir. Haznenin yan tarafında çubuğun takılacağı yuvarlak bir delik vardır.			

³ Gökbel Ayhan, bu grup örneklerini Kaideli ve süzgeç çanaklı lülelerin 2. Grubu örnekleri içerisinde değerlendiriyor. Ayhan, 2011(c): 68, 317-326.

VII. TİPİ TESPİT EDİLEMİYEN LÜLE PARÇALARI (Ayhan, 2011(c): 328-435)⁴.

- BÜYÜK BÖLÜMÜ MEVCUT OLAN LÜLELER**
- ÇANAK PARÇALARI MEVCUT OLAN LÜLELER**
- DUMAN YOLU PARÇALARI MEVCUT OLAN LÜLELER**

Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler

SIRA NO	8			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	9/12			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-6			
İNCELEME TARİHİ	20 Temmuz 2014- 20 Ağustos 2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ	19.yyile 20. Yüzyıl başları			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Açık kırmızı, ince gözenekli ve sık dokulu			
ASTAR	Kırmızımsı kahverengi			
VERNİK				
SÜSLEME TEKNİĞİ	Kazıma, Rulet Baskı			
SÜSLEME	Geometrik (?)			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın tümü kırık olan lüle, duman yolundan oluşuyor. Duman yolunun ağız kenarına doğru genişlemekle birlikte basamak halkasıyla sonuçlanmaktadır. Büyük boyutlu olan duman yolu, gövde ortasındaki oval kartuşların yan yana gelmesinden oluşan bordüre kadar silindirik olarak uzanmakta olup, bu bordürden itibaren dilimli olarak basamak halkasına kadar devam etmektedir.			

SIRA NO	9			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	10/13			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-3			
İNCELEME TARİHİ	20 Temmuz 2014- 20 Ağustos 2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ	17-18.yy			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Açık kırmızı, ince gözenekli ve sık dokuludur.			
ASTAR	Kırmızımsı kahverengi			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Rulet Baskı			
SÜSLEME	Geometrik (?)			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın tümü kırık olan lüle, silindirik biçimli duman yolundan oluşuyor. Duman yolu basamak halkasıyla sonuçlanmaktadır. Duman yolunu iki sıra halinde kare biçimli geometrik süslemelerin dizilmesiyle oluşmaktadır.			

⁴ Gökbel Ayhan bu grup örneklerini Krater Biçimli Çanaklı Lüleler, sınıflaması içerisinde ele alıyor. Ayhan, 2011 (c): 274.291.

SIRA NO	10			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	11/14			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-13			
İNCELEME TARİHİ	18.08.2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ	17-18.yy			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	2.0 cm	2.0 cm	3.4 cm	1.6 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Açık gri, sert gözeneksiz ve sık dokuludur.			
ASTAR				
VERNİK				
SÜSLEME TEKNİĞİ	Kazıma, rulet baskı			
SÜSLEME	Geometrik ve bitkisel			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın tamamı ile duman yolunun bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Duman yolu, bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkasıyla oluşmaktadır. Basamak halkası üzerinde dilimli bezemeler ile gövde üzerinde iki sıra halinde kıvrık dallı süslemeler yer alıyor.			

SIRA NO	11			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	12/15			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-14			
İNCELEME TARİHİ	18.08.2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ	17-18.yy			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	2.0 cm	2.0 cm	3.1 cm	1.5 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Açık gri, sert gözeneksiz ve sık dokulu			
ASTAR	Açık gri			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Kazıma, rulet baskı			
SÜSLEME	Geometrik, yazı			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın tamamı ile duman yolu yolunun bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Duman yolu, bombeli bilezik ve ona bitişik basamak halkasıyla sonlanmaktadır. Basamak halkasını birbirine paralel iki yiv kuşatmaktadır. Aralarında kabartma biçiminde üçgen süslemeler bulunuyor. Gövde de Arapça yazıdan oluşan şerit halinde ki mühür yer almakta olup iki yanda bileziğin yanı sıra dikdörtgenlerin yan yana gelmesinden oluşan bordürle sınırlandırılmaktadır. Yazıda net bir ifade geçmiyor.			

SIRA NO	12			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	13/16			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-2			
İNCELEME TARİHİ	01.08.2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ				
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
		1.8 cm	3.3 cm	1.3 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Açık kırmızı, ince gözenekli ve sık dokulu			
ASTAR	Kırmızımsı kahverengi			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Rulet Baskı			
SÜSLEME	Bitkisel			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın büyük bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Duman yolu, bombeli bilezikle sonlanmaktadır. Duman yolunun ağız kenarını karelerin yan yana dizilmesinden oluşan bordür çevirmektedir. Gövde üzerinde kabartma biçiminde işlenen lale motifi yer almaktadır.			

SIRA NO	13			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	14/17			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-4			
İNCELEME TARİHİ	20 Temmuz 2014- 20 Ağustos 2014			
TÜRÜ	Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler			
DÖNEMİ	18. yüzyılın sonu- 19. Yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Gri renkli, sık dokulu, sert ve gözenekli			
ASTAR	Açık kırmızımsı kahverengi			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Rulet Baskı			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Çanağın büyük bir bölümü kırık olan lüle, silindirik duman yolundan oluşmaktadır. Duman yolu, bombeli bilezikle sonlanmaktadır. Duman yolunun ağız kenarını karelerin yan yana dizilmesinden oluşan bordür çevirmektedir.			

VIII-ATEŞLİĞİ BASIK OLAN, ÇOKGEN PARÇALI LÜLELER

(Karaca, 2009: 62, 63, 126-132)

Genellikle 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında görülen bu lüleler diğer örneklerine göre sade biçimlidir. Basık ve çokgen köşeli bir çanağı ve uzun çokgen parçalı tüteklikten oluşmaktadır. Kırmızımsı devetüyü renginde olmakla birlikte üzerlerinde sarı veya yeşil astar görülmektedir. Genel olarak uzunlukları 5.7-7.7 cm, yükseklikleri 2.9-3.4 cm ve tüteklik çapı 0.7 cm arasındadır (Karaca, 2009: 62, 63)

SIRA NO	14			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	15/18			
ENVANTER NO	THY-2014-ENETÜT-18			
İNCELEME TARİHİ	02.09.2014			
TÜRÜ	Ateşliği Basık Olan, Çokgen Parçalı Lüleler			
DÖNEMİ	19.yy			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	3.00 cm	1.5 cm	5.9 cm	2.1 cm
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Kırmızı hamur			
ASTAR	Sade ve yeşil astarlı			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	-			
SÜSLEME	-			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ				

**IX-LÜLE ÇANAĞI VE GÖVDESİ KÜÇÜK PROFİLE BELİRGİNLEŞTİRİLMİŞ,
GENEL OLARAK SİLİNDİR GÖRÜNÜME SAHİP, DAR AĞIZLI FORM** (Cengiz, 2011: 44)

Lüle çanağı ve gövdesi küçük profille belirginleştirilmiş, genel olarak silindirik görünüme sahip, dar ağızlı formda, kil renkleri, beyaz ve gridir. Duman yolu doğrudan tütün çanağına kaymamıştır. Çubukları genel olarak kısadır. Bezeme tütün çanağı yüzeyi ile çubukluğun bombeli ağız kısmında görülmektedir. Gövde yüzeyi genelde bezemesiz durumdadır. Örnekler 17-18. yüzyıla aittir⁵.

SIRA NO	15			
ÇİZİM NO/ RESİM NO	16/19			
ENVANTER NO	THY-2012-215			
İNCELEME TARİHİ	Temmuz-Ağustos-2012			
TÜRÜ	Lüle çanağı ve gövdesi küçük profille belirginleştirilmiş, genel olarak silindirik görünüme sahip, dar ağızlı form			
DÖNEMİ	17-18.yüzyıl			
BOYUTLARI	Yükseklik (h)	Genişlik (g)	Uzunluk (u)	Çap (r)
	-	-	-	-
HAMUR RENGİ-ÖZELLİĞİ	Beyaz hamurlu, sık dokulu ve ince gözenekli			
ASTAR	Beyaz perdahlı			
VERNİK	-			
SÜSLEME TEKNİĞİ	Baskı tekniğinde yapılan, baklava şekilli geometrik biçimlerden oluşan bezemeye sahiptir.			
SÜSLEME	Geometrik			
MÜHÜR-DAMGA	-			
ÖZELLİKLERİ	Kırık olmakla birlikte, silindirik bir forma sahip olmalıdır. Çubukluğu kısadır.			

DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Belirgin tipolojik özelliklerine göre 15 (On beş) lüle örneği dönem içerisinde Akhisar insanların güncel yaşamına bağlı kullanım şeklini yansıtmaktadır. Dönem içerisinde daha çok Alaşehir Kurşunlu Han, Edirne Yeni Saray Kazısı (2009-2010) buluntuları, Hasankeyf ve Anadolu dışında Mısır/Sadana, İtalya/Marseille-Venedik ve Yunanistan/Atina- Korint... örnekleri ile benzerlikler tespit edilebilmiştir. Lüleler taşınır özellikte olduğu için ve bunlarda belirgin tipolojik sınıflandırmalar değiştiği için hangi atölyeye bağlı olarak üretildiğinin tespitini yapmak güçleşmektedir. Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; Hasankeyf, Ankara, Edirne ve Manisa... gibi Anadolu'nun değişik yerlerinde üretiminin yapıldığı anlaşılmaktadır.

⁵ Aysun Cengiz, bu özellikteki lüleleri Tip-II grubu içerisinde incelemektedir. Cengiz, 2011: 44.

17-18. YÜZYIL

ÜRETİM YERİ	DÖNEMİ	TİPOLOJİK GRUBU	ÖLÇÜLERİ	HAMUR RENGİ	RESİM
AKHİSAR	17-18.yy	B a s ı k Y u v a r l a k Ç a n a k l ı	-	Gri	Resim:1
EDİRNE	17-18.yy	Tip I-II	Yükseklik 3.95 cm Genişlik 5.1 cm Çubukluk 2.1 cm Çubukluk Ağız 0.8 cm	Gri	Resim:20
(Cengiz, 2011: 67, 68, Katalog No: 13')					
HASANKEYF	17-18.yy	Torba Biçimli Çanaklı Lüleler	Yükseklik 3.1 cm Uzunluk 5.2 cm Duman Yolu Ağız Çapı 0.9 cm	Açık Gri	Resim:21
(Ayhan, 2011 (c): 155, Katalog No: 19)					
AKHİSAR	18.yy	Yuvarlak Çanaklı	Yükseklik 1.5 cm Genişlik 2.9 cm Uzunluk 3.0cm Çap 1.9 cm	Kırmızı	Resim:3
EDİRNE	18.yy	Tip IIIa	Yükseklik - Genişlik 5.7 cm Çubukluk 2.5 cm Çubukluk Ağız 0.8 cm	Gri	Resim:22
(Cengiz, 2011: 82, Katalog No: 23).					
HASANKEYF	18.yy	Basık Yuvarlak Çanaklı	Yükseklik 3.0 cm Uzunluk 5.9 cm Duman Yolu Ağız Çapı 0.8 cm	Gri	Resim:23
(Ayhan, 2011 (c): 244, Katalog No: 108)					
AKHİSAR	?	Disk Kaideli	Yükseklik 1.9 cm Genişlik 3.1cm Uzunluk 4.7 cm Çap 2.0 cm	Kırmızı	Resim:4

EDİRNE	17yy son. 18. baş.	Ç a n a k küresel Uzun-kısa S i l i n d i r gövdeli Dar Ağızlı (Tip-b)	Yükseklik - Genişlik 4.8 cm Çap 1.5 cm	-	Resim:24
(Cengiz, 2011: 86, 87, Katalog No:25)					
MISIR/ SADANA	18.yy	-	-	Kırmızı	Çizim:17
(Ward-Baram,2006)					
AKHİSAR	17-18.yy	Duman Parçaları Mevcut Olan	-	Kırmızı	Resim:13
HASANKEYF	17-18.yy	-	Yükseklik 1.8 cm Uzunluk 4.8 cm Ağız Çapı 0.7 cm	Gri	Resim:25
(Ayhan, 2011 (c): 352, Katalog No: 205)					
AKHİSAR	17-18.yy	Duman Parçaları Mevcut Olan	Yükseklik 2.0 cm Genişlik 2.0 cm Uzunluk 3.4 cm Çap 1.6 cm	Açık, Gri	Resim:14
HASANKEYF	17-18.yy	-	Yükseklik 2.3 cm Uzunluk 4.4 cm Ağız Çapı 1.0cm	Gri	Resim:26
(Ayhan, 2011 (c): 366, Katalog No: 219)					
AKHİSAR	17-18.yy	Duman Parçaları Mevcut Olan	Yükseklik 2.0 cm Genişlik 2.0 cm Uzunluk 3.1 cm Çap 1.5 cm	Açık, Gri	Resim:15
HASANKEYF	17-18.yy	-	Yükseklik 1.9 cm Uzunluk 4.5 cm Ağız Çapı 0.7cm	Gri	Resim:27
(Ayhan, 2011 (c): 373, Katalog No: 226)					

AKHİSAR	17-18.yy	Silindir Biçimli Dar Ağızlı	-	Beyaz	Resim:19
EDİRNE	17-18.yy	Silindir Biçimli Dar Ağızlı	-	Beyaz	Resim:28
(Cengiz, 2011: 76, 77, Katalog No: 19)					

18-19. YÜZYIL

AKHİSAR	18.yy sonu 19.yy	Duman Parçaları Mevcut Olan	-	Gri	Resim:17
HASANKEYF	18.yy sonu 19.yy	???	Yükseklik 2.5 cm Uzunluk 6.1 cm Ağız Çapı 1.4cm	Açık Kırmızı	Resim:29
(Ayhan, 2011 (c): 350, Katalog No: 203)					

19. YÜZYIL

AKHİSAR	19.yy	Çan Biçimli	Yükseklik 3.4 cm Genişlik - Uzunluk 5.0 cm Çap 2.0 cm	Kırmızı	Resim:10
ALAŞEHİR	19.yy	Çan Biçimli	Yükseklik 3.5 cm Çap (Dış) 3.1cm (İç) 1.6 cm	Kırmızı	Resim:30
(Karaca, 2009: 73. Katalog No: 008; Daş, 2011: 197-212)					
EDİRNE	18.yy	Ç a n a k küresel Uzun-kısa S i l i n d i r gövdeli Dar Ağızlı (Tip-a)	Yükseklik - Genişlik 5.0 cm Çubukluk 2.0 cm Çubukluk Ağızı 0.8 cm	Kahverengi	Resim:31
(Cengiz, 2011: 114, 115, Katalog No: 42)					
YUNANİSTAN/ ATİNA-KORİNT	18-19..yy	-	-	Kırmızı	Resim:32

(Robinson, 1985: Plate:50, C.36)					
AKHİSAR	19.yy	Lale Biçimli	Yükseklik 6.0 cm Genişlik - Uzunluk - Çap 1.0 cm	Kırmızı	Resim:6
ALAŞEHİR	19.yy	Lale Biçimli	Yükseklik 5.2 cm Dış Çap 3.2 cm İç Çap 2.4cm	Kırmızı	Resim:33
(Karaca, 2009: 117, Katalog No: 052; Daş, 2011: 197-212)					
EDİRNE	17-18.yy	Dirsek B i ç i m l i Formda	Yükseklik 4.5 cm Genişlik 6.0 cm Çubukluk 3.0 cm Çubukluk Ağızı 1.0 cm		Resim:34
(Cengiz, 2011: 55, 56, Katalog No: 5)					
AKHİSAR	19.yy	Hazneli	Yükseklik 3.5 Genişlik 3.0 Uzunluk 3.7 Çap 1.7	Kırmızı	Resim:11
ALAŞEHİR	19.yy	Hazneli	Yükseklik 5.8 cm Çap 2.1 cm	Kırmızı	Resim:35
(Karaca, 2009: 104, Katalog No: 039.; Daş, 2011: 197-212)					
VENEDİK	1600-1800	Hazneli	-	-	Resim:36
("Pipes From The Island Of Pomegues In Marseille",http://philippe.gosse.pagesperso.orange.fr/Chioggia/intro.pdf)					
AKHİSAR	19.yy	Ateşliği Basık Olan Çokgen Parçalı Lüleler	Yükseklik 3.0 cm Genişlik 1.5 cm Uzunluk 5.9 cm Çap 2.1 cm	Kırmızı Sade ve Yeşil Astarlı	Resim:19
ALAŞEHİR	19.yy	Ateşliği Basık Olan Çokgen Parçalı Lüleler	Yükseklik 3.3 cm Dış Çap 3.2 cm İç Çap 2.0cm		Resim:37
(Karaca, 2009: 128, Katalog No: 063.; Daş, 2011: 197-212)					

19-20. YÜZYIL

AKHİSAR	19-20.yy başları	Duman Parçaları Mevcut Olan	-	Kırmızı	Resim:12
HASANKEYF	19-20.yy başları	Krater Biçimli	Yükseklik 3.0 cm Uzunluk 5.3 cm Ağız Çapı 1.4cm	Kırmızı	Resim:38
(Ayhan, 2011: 288, Katalog No:146)					

Manisa'nın yine Anadolu'da önemli bir tütün üretim yeri olduğu ve tütün bezemelerinin Akhisar evlerinde görülmesi (Resim:39-42) olgusu göz önüne alınırsa üretim yeri olabileceği düşüncesini ileri sürebiliriz. Alaşehir ve Akhisar lüle örneklerinin kırmızı hamur yapısı yanı sıra tipolojik yönden de benzerlikler göstermesi burada belirli bir üslup özelliğine bağlı olarak bir üretim yeri olabileceği kanısı oluşuyor. İncelenen örneklerde daha çok geometrik bezemeler yer almakta; kare, üçgen, baklava.. motifleri yanı sıra az da olsa bitkisel bezemeli örnekler bulunmaktadır. Örnekler içerisinde birisinde içeriği belirlenemeyen yazıt geçiyor. İncelenen örnekler içerisinde sanatçı adına rastlanılmamıştır. Alaşehir örneklerinde de geçmemesi bu yönden düşündürücüdür. Lüleler toplumsal yaşamın farklı bir yönünü sergilediği için Akhisar tarihi, sanatı ve kültürel yaşamı içerisinde özel bir önem taşımaktadır.

Elde edilen verilere göre bir değerlendirme yapıldığında; Hazneli Lüle, Ateşliği Basık Olan Çokgen Parçalı Lüleler, Duman Yolu Parçaları Mevcut Olan Lüleler / Çan Biçimli Lüle, Disk Kaideli Lüle, Lale Biçimli Lüle çeşitlerinde üretimin yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Anadolu genelinde üretimi yapılan örneklerin bir çoğunu içerdiğini söyleyebilmek mümkün görünüyor. Diğer yandan daha çok gri ve kırmızı renkli hamurun yapımda kullanıldığı görülmektedir. Bezemelerde daha çok geometrik biçimlerin tercih edildiği; bunların başında kare, üçgen ve dilimli formların önde geldiği, bitkisel motif içerisinde de örneklerine az rastlanır şekilde lale motifi örneklerine rastlanıldığını yine belirtebilmek mümkün. İncelenen örneklerde sanatçı adına rastlanılmamaktadır. Alaşehir örneklerinde de sanatçı adına rastlanılmaması bu yönden bir değerlendirmeyi mümkün kılmıyor.

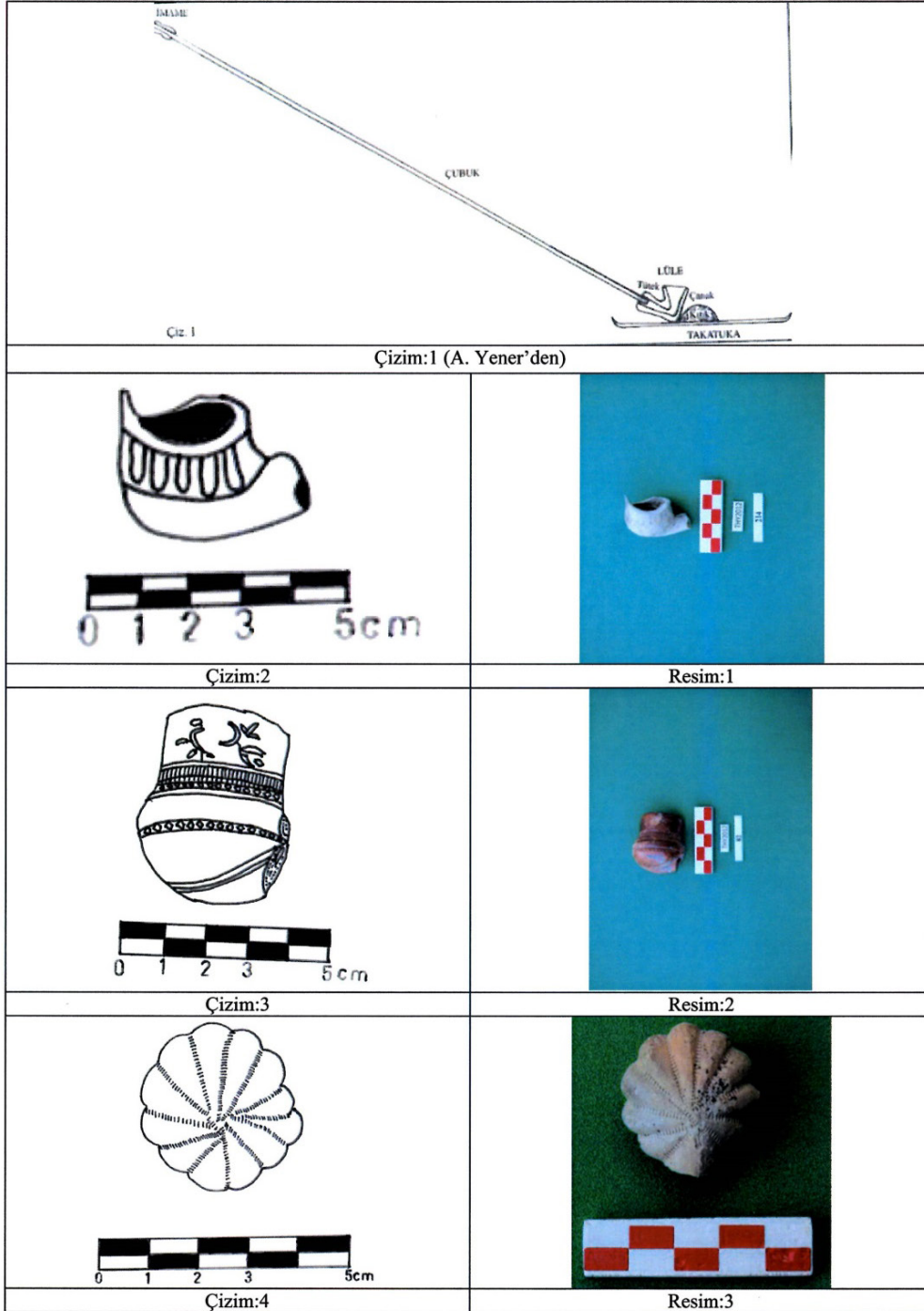
Akhisar örneklerini Anadolu genelinde benzerlik gösteren örnekleri ile karşılaştırma taptığımızda daha belirgin özelliklerin ortaya çıkacağını söyleyebilmek mümkün.

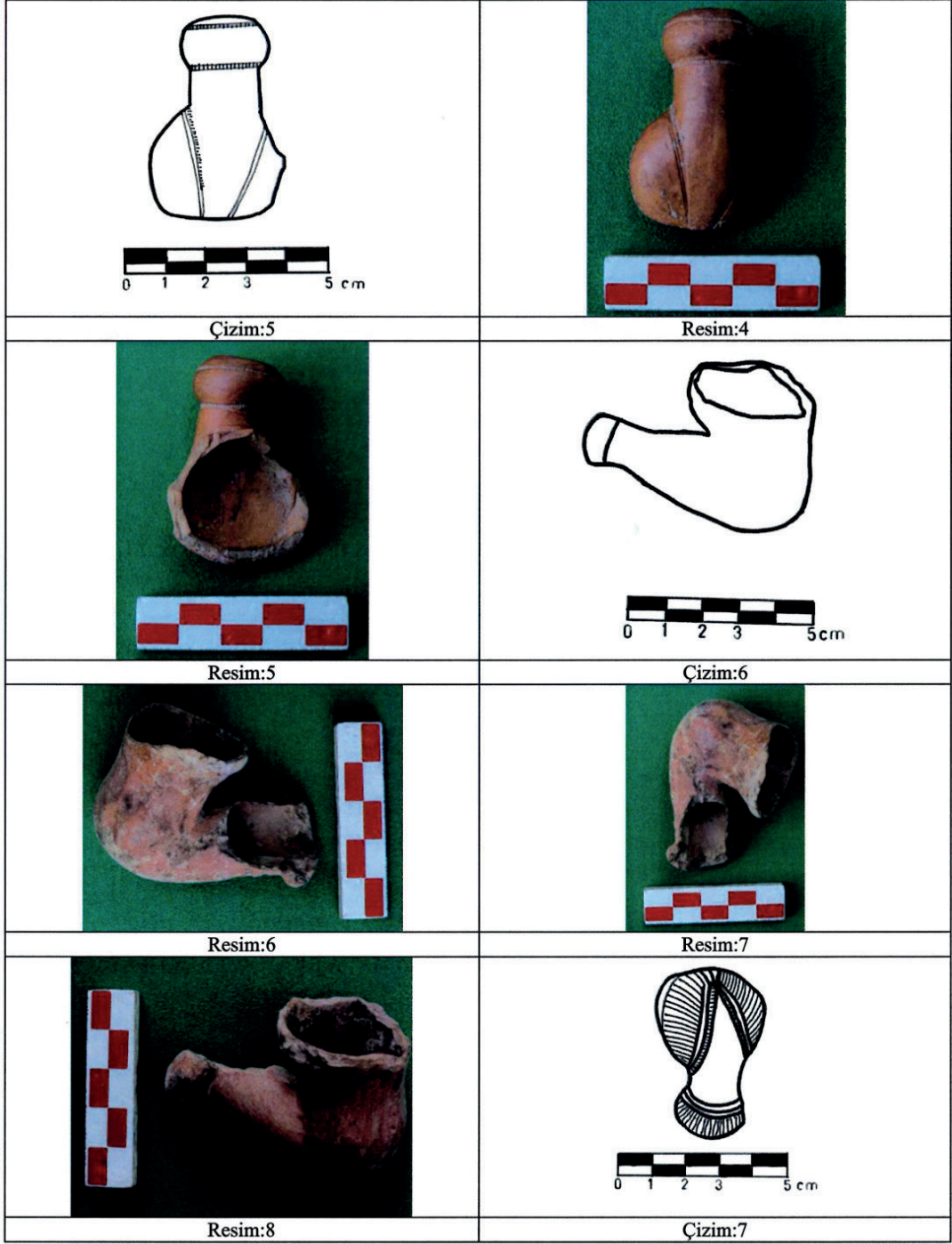
KAYNAKÇA

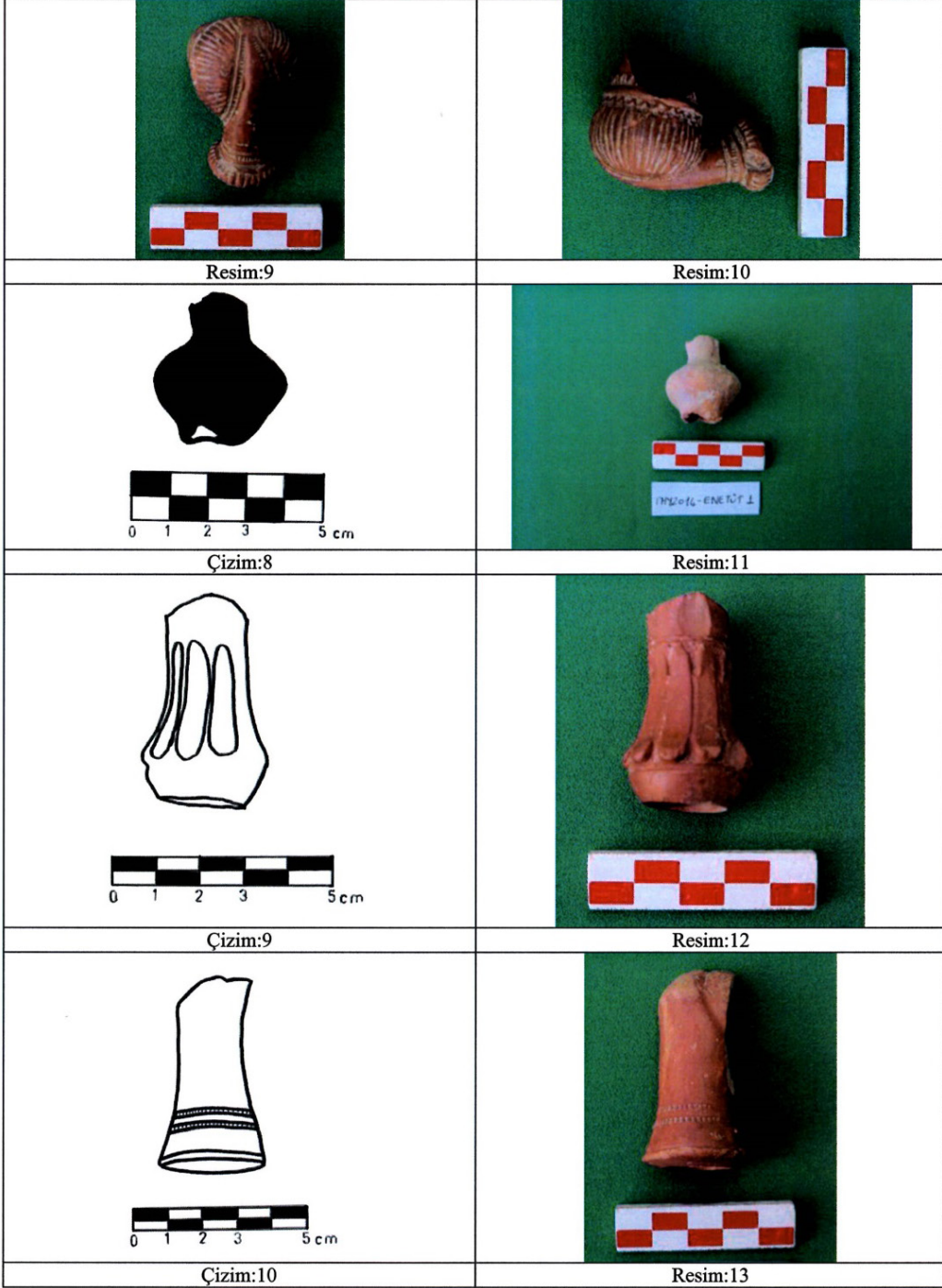
	Ahmed er-Rûmî el-Akhisârî –Giriş ve Notlar Yahya Michot- Sunuş Mohammad Akram Nadwi, Tütün İçmek Haram mıdır? Bir Osmanlı Risalesi, Çev. Mehmet Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.
Akdağ, M. (1995)(a).	Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi-1 (1243-1453), İstanbul: Cem Yayınevi.
Akdağ, M. (1995)(b).	Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası –Celali İsyancıları-, İstanbul: Cem Yayınevi.
Akdeniz, E.- Şahin, M. K.. (2014).	Akhisar Gezi Rehberi, Akhisar Belediyesi Yayınları.
Altınsapan, E. (2004).	"2002 Bilecik Osmanlı Dönemi Çarşı Alanı Kazısı", Ankara: 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, C.2, 26-31 Mayıs 2003 Ankara, 2004, 259-266.
Ayhan, G. (2006).	Çeşitli Müzelerde Bulunan Örnekleriyle Osmanlı Lüleleri, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
AYHAN, G. (2010).	"Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntularının Değerlendirilmesi", Sanat Tarihi Dergisi, XIX-1, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi, 1-22.
Ayhan, G. (2011)(a).	"19. Yüzyıla Tarihlenen Bir Grup Osmanlı Lülesi", Kültürel ve Estetik Yansımalar –Cultural Memory And Aesthetic Reflections-, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Sanat Tarihi Bölümü, 227-241.
Ayhan, G. (2011) (b).	"Başur Höyük Kazısı Lüle Buluntuları", XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, Yayına Hazırlayanlar: K. Pektaş- S. Cirtil- S. Özgün Cirtil- G. Kurtuluş Öztaşkın- H. Özdemir- E. Aktuğ- R. Uykur, İstanbul: Pamukkale Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş., 49-57.
Ayhan, G. (2011) (c).	Hasankeyf Kazısı Lüle Buluntuları, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Bakla, E. (1993).	Tophane Lüleçiliği, İstanbul: Antik A.Ş., Kültür Yayınları,
Barışta, Ö. (2002).	"Ankara Eyne Bey Hamamı Kazısında Bulunan Lüleler Üzerine", Uluslar arası Sanat Tarihi Sempozyumu –Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan-, 10-13 Ekim 2001, Bildiriler, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, 71-81.
Baykara, T. (1997).	I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164- 1211) Gazi Şehit, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Cantay, G. (2003).	"Edirne Sarayı Kazısı Lüle Buluntuları", Sanat Tarihi Defterleri-7, İstanbul: Ege Yay., 15-24.
Carroll, L. (2004).	"Geç Osmanlı Anadolu'sunda Seçkin Olmayan Sınıfın Tüketim Arkeolojisine Doğru", Osmanlı Arkeolojisi, Ed. U. Baram- L. Carroll, Çev. B. Altınok, İstanbul: Kitap Yayınevi, 164-181.
Cengiz, A. (2011).	Edirne Yeni Saray Kazılarında Ele Geçen Lüleler, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Daş, E. (2011).	"Alaşehir Kurşunlu Han Kazı ve Temizlik Çalışmaları", XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, Yayına Hazırlayanlar: K. Pektaş- S. Cirtil- S. Özgün Cirtil- G. Kurtuluş Öztaşkın- H. Özdemir- E. Aktuğ- R. Uykur, İstanbul: Pamukkale Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş., 197-212.
Doyduk, S. (2006-?).	Tarihi Kent Dokusuyla Akhisar, İstanbul: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları.
Emecen, F. (1989).	"Akhisar" mad., İslam Ansiklopedisi, C.2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 256, 257.

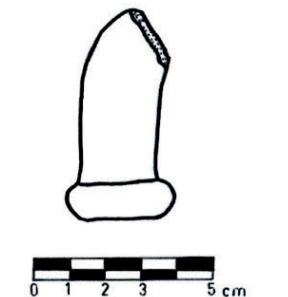

Emecen, F. (1997).	“Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği”, Osmanlı Beyliği- The Ottoman Emirate 1300-1389, G. Çağalı Güven- İ. Yerguz- T. Altınova (Ed.), Çev. E.A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 34-40.
Erler M.Y. (2011).	“Samsun'da Tütün Üretimi (1788-1919)- Tobacco Production in Samsun (1788-1919)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yaz 2011, C.4, S.18, 230-247, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt4/sayii8_pdf/kunye_18.pdf ,
	Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.9, Mehmet Zillioğlu, Sad. T. Temelkiran- N. Aktaş- M. Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
İnanan, F- Şahin, D. (2017).	“Arkeopark- Osmanlı Lüleleri Osmanlı'da Tütün Keyfi”, Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.18, S.32, 2017, 33-54, http://dergipark.gov.tr/sosbilder ,
İres, M. (2016).	Tophane İşi Lülecilik –Seramik Sergisi-, 24 Şubat- 19 Mart 2016, İstanbul, İstanbul: 2016.
Karaca, E. (2009).	Alaşehir Kurşunlu Han Kazısında Bulunan Lüleler, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi.
Karakuyu, M- - Sariusta, F- Yalçın, S. (2012) (a).	Kentleşme Sürecinde Akhisar. Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları. Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları.
Karakuyu, M. (2012) (b).	Mahalle Mahalle Akhisar. Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları. Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları.
Karakuyu, M. (2012) (c).	Tarihi Coğrafyasıyla Akhisar, Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları. Akhisar: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları.
Kocabaş, H. (1963).	“Tophane Lüleciliği”, Türk Etnografya Dergisi-V, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 12,13.
Robinson, R. (1985).	“Tobacco Pipes Of Corinth And Of The Athenian Agora”, Hesperia, The Journal Of The American School Of Classical Studies at Athens, 149-203, http://www.jstor.org/stable/147907 .
Şahin, M. K. (2014).	“Batı Anadolu Bölgesi Beyliklerinin Cami Plan Tiplerinin Oluşumunda Anadolu Selçuklu Dönemi Etkileri Üzerine Düşünceler”, XVI. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Ekim 2012, Ed. Meryem Acara Eser- Ebru Bilget Fataha- Gülseren Koyun, C.2, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay., 681-699.
Şahin, M. K. (2017).	“Akhisar Müzesi'nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Sanat Tarihi Yazıları –Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı-, Ed. Dr. S. Murat Topçu- Dr. Remzi Aydın, Konya: Çizgi Kitabevi, 359-384.
Taşçı, H. (1966).	“Topkapı Sarayındaki Tophane Lüleciliği Eserleri”, Antik- Dekor, S.34, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 148-150.
Ünal, E. (1966).	“İstanbul'da İlk Kahveler”, Hayat Tarih Mecmuası, Yıl:2, C.1, S.5, 1 Haziran 1966, İstanbul: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A.Ş., 22-27.
Ward-, C- Baram, U. (2006).	“Global Markets, Local Practice: Ottoman- Period Clay Pipes and Smoking Paraphernalia from the Red Sea Shipwreck at Sadana Island, Egypt”, Springer- International Journal of Historical Archaeology, Vol. 10, No:2, Juna 2006. (http://www.jstor.org/stable/20853097 - link.springer.com).
Yener, A. (2005).	“Tütün Lüleleri ve Antalya Kaleiçi'nde Bulunan Örnekler”, Arkeoloji- Sanat, S.119, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 94-113.
Yılmaz, F. (2005).	Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

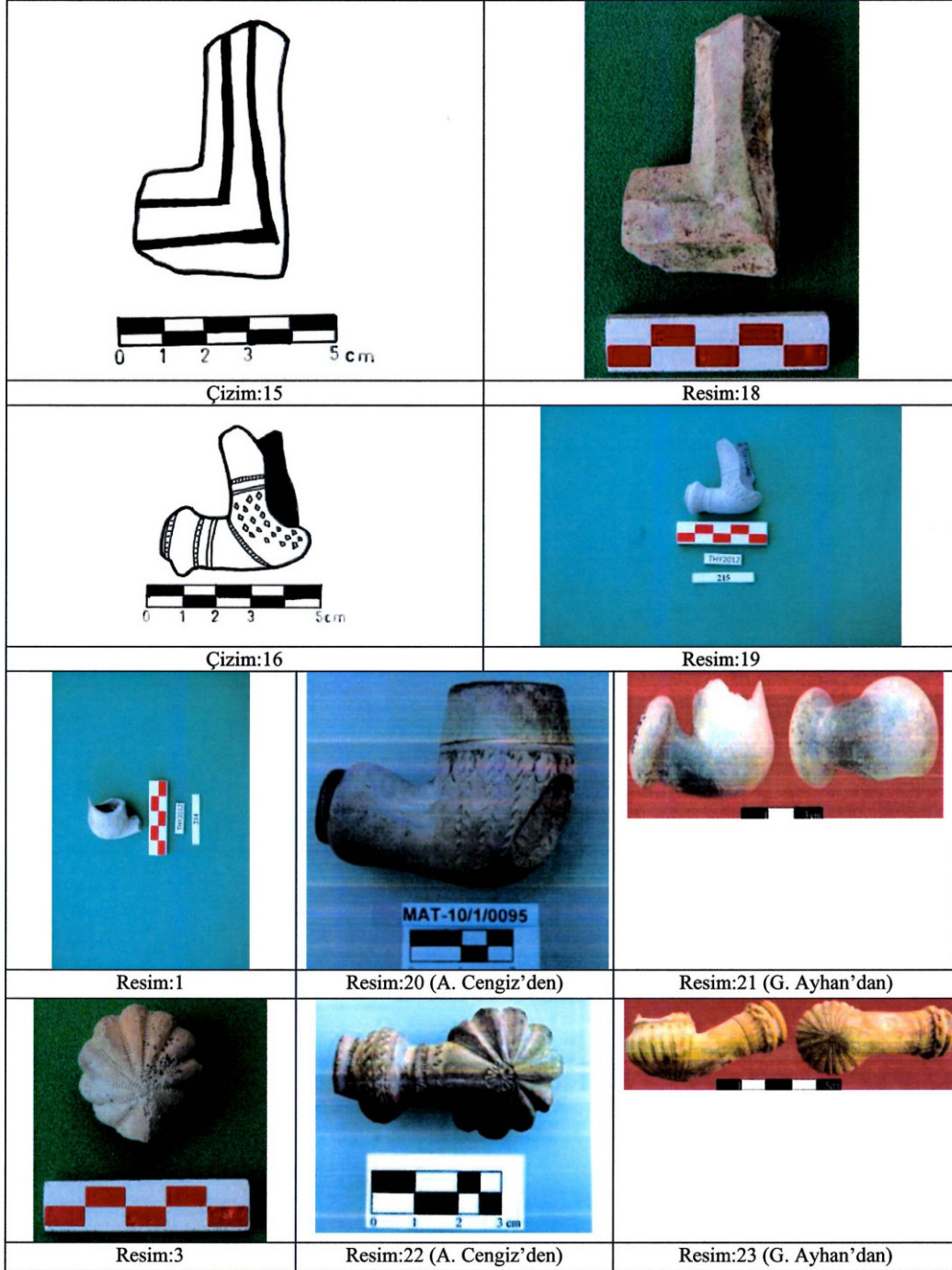
FOTOĞRAFLAR

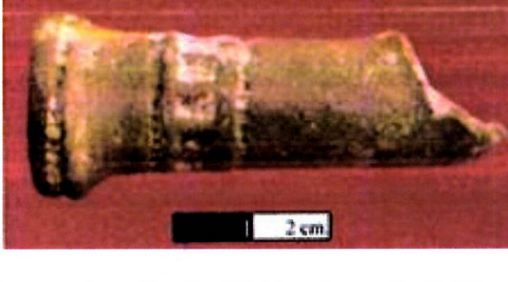

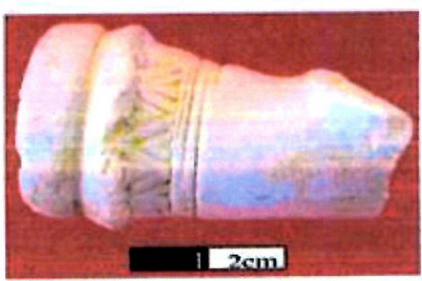

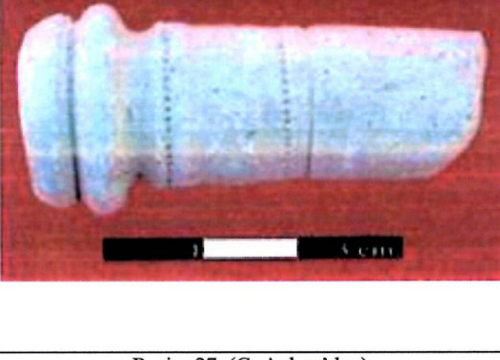

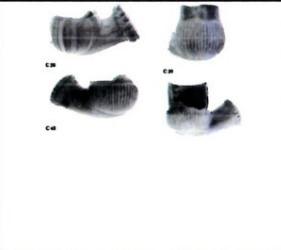

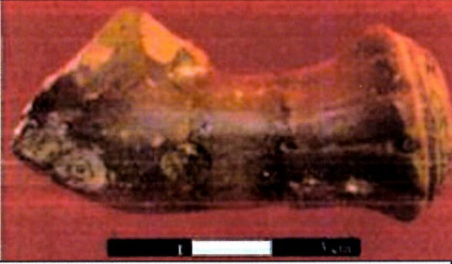

 <p>Çizim:11</p>	 <p>Resim:14</p>
 <p>Çizim:12</p>	 <p>Resim:15</p>
 <p>Çizim:13</p>	 <p>Resim:16</p>
 <p>Çizim:14</p>	 <p>Resim:17</p>

		
<p>Resim:4</p>	<p>Resim:24 (A. Cengiz'den)</p>	<p>Çizim 17 (Ward-Baram'dan)</p>
		
<p>Resim:13</p>	<p>Resim:25 (G. Ayhan'dan)</p>	
		
<p>Resim:14</p>	<p>Resim:26 (G. Ayhan'dan)</p>	
		
<p>Resim:15</p>	<p>Resim:27 (G. Ayhan'dan)</p>	

			
Resim:19	Resim:28 (A. Cengiz'den)		
			
Resim:17	Resim:29 (G. Ayhan'dan)		
			
Resim:10	Resim:30 (E. Daş'dan)	Resim:31 (A. Cengiz'den)	Resim:32 (R. Robinson'dan)
			
Resim:6	Resim:33 (E. Daş'dan)	Resim:34 (A. Cengiz'den)	
			
Resim:11	Resim:35 (E. Daş'dan)		Resim:36 (hht:www//phippe.gosse.pagesperso.or ange.fr (Chioggia/intro.pdf))

	
Resim:19	Resim:37 (E. Daş'dan)
	
Resim:12	Resim:38 (G. Ayhan'dan)
	
Resim:39 Manisa/Akhisar- Tütün Bezemeli Ev Cephesi (Kethüda-Reşat Bey Mahallesi-47.Sokak)	Resim:40 Manisa/Akhisar- Tütün Bezemesinden Ayrıntı (Kethüda-Reşat Bey Mahallesi-47. Sokak)
	
Resim:41 Manisa/Akhisar- Tütün Bezemeli Ev Cephesi (Kethüda Mahallesi-Ali Rıza Korkmaz Sokak)	Resim:42 Manisa/Akhisar- Tütün Bezemesinden Ayrıntı (Kethüda Mahallesi- Ali Rıza Korkmaz Sokak)

(FOOTNOTES)

¹ Antalya- Kaleiçi'nde verilen örneklerde benzer grup içerisinde ele alınan lülere benzer örnekler bulunmaktadır. Makale de örnekler çizim ve fotoğrafları yönüyle ayrıntılı olarak ele alınmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır. Yener, 2005: 94-113.